

Over identiteit, canonisering en burgerschap

Guido Deraeck

Na maanden stilstand en na twee maanden onderhandelen met Vlaams Belang zag De Wever via zijn startnota groen licht om op 2 oktober de rechtse, identitaire Vlaamse regering te installeren onder leiding van zijn adjudant Jambon, tevens cultuurminister.

Geen klimaat- noch armoedebestrijdingsdoelstellingen in het regeerakkoord van N-VA, CD&V en Open VLD. De Europese klimaatdoelstelling voor 2020 wordt niet gehaald, de regering doet ook geen enkele poging om ze tegen 2030 te halen. Onze impact op het klimaat is feitelijk schuldig verzuim; niet één doelstelling qua armoedebestrijding staat in het akkoord.

Maar bovenal gaat het om een ideologisch, nationalistisch manifest, feitelijk zelfs een, volgens Reynebeau in *De Standaard*, Vlaamse cultuuroorlog, gebaseerd op een Vlaamse canon. Niet minder dan een pleidooi voor Vlaamse trots, grootsheid en ambitie met een duurder toegangsticket voor nieuwkomers, sociale rechten voor vijf tot tien jaar bevrozen: pestgedrag, géén inburgering maar aanpassing aan Vlaamse rechtse norm.

Middenveld, onderwijs, media en kunstwereld worden, dixit Paul Goossens in *De Standaard*, tot collaborerende volgzzaamheid aangepord.

De Vlaamse canon (en de oprichting van een museum voor de Vlaamse geschiedenis): een volgens velen belegen retoriek en het geroffel rond Vlaamse grootheid benevelt het zicht op de werkelijke wereld en ontkent inderdaad volop de reële uitdagingen van deze tijd, zoals het klimaat en armoedebestrijding.

Identiteit

Een identitair discours staat hierbij centraal. Het regeerakkoord poneert een zogenaamde 'gedeelde', vaststaande Vlaamse identiteit die we als complexloos moeten beleven, op basis van een doorgaans 'ingebeeld' glorieus verleden.

Tegen deze achtergrond loont het de moeite kennis te nemen van een recente publicatie *Wat onze identiteit niet is* (1) van de Franse sociologe Nathalie Heinich. Zij analyseert uitvoerig het begrip, zoals het debat vandaag op tal van wijzen beheerst wordt op een zo neutraal mogelijke wijze. Zij beschrijft hiervoor identiteit zowel als een collectief als individueel begrip.

Identiteit is dan wel geen objectief gegeven, stelt Heinich, maar ze is evenmin een illusie. In de politiek verwijst het begrip naar de nationale (of regionale) identiteit, een voorstelling die individuen zich vormen van wat een land of regio zou moeten zijn.

Identiteit is dan wel geen objectief gegeven, stelt Heinich, maar ze is evenmin een illusie. In de politiek verwijst het begrip naar de nationale (of regionale) identiteit, een voorstelling die individuen zich vormen van wat een land of regio zou moeten zijn.

'De beperking tot het politieke domein, ten nadele van het wetenschappelijke domein waarin de kwestie ooit ontstond, is op zichzelf een verblindende factor'

(Heinich, p. 17);
 en verder: ' is het recente gebruik van het begrip identiteit in de politieke arena (...) een objectief, tijdloos gegeven of een historische constructie met als enige fundament het geloof in haar bestaan, anders gezegd een illusie?' (Heinich, p.19).

Neen, ze is noch feit, noch illusie, waarheid noch verzinzel, een links noch een rechts concept. Ze labelt identiteit niet als een eendimensionaal statisch maar als een multi-dimensionaal gegeven. Identiteit is immers onderhevig aan verandering (nl. wat het Vlaamse regeerakkoord en voordien de startnota, als eerder statisch blijvend begrip, precies wel stelt).

Heinich merkt bovendien een dubbele verwijzing op: enerzijds de numerieke of ipse-identiteit, verbonden met wat ik tot ik maakt, en anderzijds de kwalitatieve of idem-

identiteit, die bepalend is voor de groep waartoe dat ik behoort. Zo wordt identiteit gebruikt om zich zowel te onderscheiden van anderen als om zich erbij aan te sluiten.

Met deze dubbelzinnigheid in het achterhoofd komt Heinich tot een nieuw begrip van identiteit, bestaande uit niet minder dan drie (deel)componenten: zelfperceptie of hoe ik mezelf ervaar, zelfpresentatie of hoe ik mezelf toon aan de ander,

en toeschrijving of welke kwaliteiten de ander me toedicht. Samenvattend merkt Heinich nog op dat identiteit enkel bestaat of waarneembaar is in de mate dat ze een probleem vormt.

Is het misschien daarom dat de regeerverklaring de eng geïnterpreteerde definitie van de Vlaamse identiteit zo prominent op de voorgrond plaatst

Is het misschien daarom dat de regeerverklaring de eng geïnterpreteerde definitie van de *Vlaamse identiteit* zo prominent op de voorgrond plaatst (zoals trouwens ook in het boekje *Over identiteit* van Bart De Wever, en zijn startnota), en niet enkel in verband met de oprichting van een *Vlaams identitair* museum?

En Heidich terug:

'Eoeneens bestaat er geen reden om meer waarde toe te kennen aan hetgeen persoonlijk in plaats van sociaal is, of aan het individuele in plaats van de groep — of zoals de maatschappij'. En: 'de inmenging van de blik van de ander is nodig opdat we onszelf de vraag stellen wie we zijn' (Heidich, p.98, resp. p.63).

Het mag volgens de auteur dan ook duidelijk zijn dat de identiteitsproblematiek vraagt om een meervoudig in plaats van een unitair model. Identiteit is met andere woorden een *proces*, niet één- maar multidimensionaal (steunend op vele facetten) en wordt geproduceerd, tot uiting komende in verschillende kwalificeringen, én in verbinding met de ander. En 'onze sociale persoonlijkheid is een voortbrengsel van andermans denken'. (Heinich, p.90-94).

Cultuur en canon

In tegenstelling tot het enge identitaire discours van de Vlaamse regering, met inbegrip van een Vlaams-nationalistisch geïnspireerde culturele canon lezen we een breder historisch verhaal rond het ontstaan, vanaf de negentiende eeuw, van een *Europese* cultuur. Deze werd tevens duidelijk via een Europese *canon*, zoals beschreven in: *Europeanen. Het ontstaan van een gemeenschappelijke cultuur* (2).

De auteur, Orlando Figes, hoogleraar Geschiedenis aan de University of London, beschrijft in het boek hoe rond begin twintigste eeuw in heel Europa zo goed als dezelfde boeken gelezen werden, dezelfde opera's opgevoerd en dezelfde muziekstukken werden gespeeld. Hij laat zien hoe die uitgroeide tot een culturele *canon* die zich binnen heel Europa heeft kunnen vormen. Volgens hem zijn hieraan debet belangrijke technologische en economische ontwikkelingen — zoals telegraaf, fotografie, vervoer via treinen en open markt — die als verborgen krachten achter de vorming van een gedeelde Europese cultuur hebben gestaan. Hij beschrijft hiervoor hoe auteurs, musici, kunstenaars en kunstcritici contact hadden met iedereen die in Europa op cultureel vlak belangrijk waren zoals Chopin, Delacroix, Dickens, Toergenjev, Dostojevski, Flaubert, Wagner en Brahms. Kosmopolitische levens van enkele kunstenaars en letterkundigen stonden er symbool voor het grote Europese verhaal, toen de culturele globalisering van Europa een aanvang nam. Of: hoe een gemeenschappelijke cultuur als verbindende kracht tussen naties gestalte kreeg.

Zo te zien dus een regelrecht andere visie dan deze die de Vlaams-nationalistische canon uitstraalt. Niettemin bloeide overal, eind negentiende eeuw een euforie voor nationale helden zoals Victor Hugo in Frankrijk en een cultus rond Verdi en Dante in Italië. Maar deze kunstenaars kregen meteen ook een Europese culturele weerklank.

In de jaren 1880 beleefde de publieke herdenking van nationale helden nog zijn hoogtepunt — Figes heeft het bijvoorbeeld ook over 'onze Conscience' — als symbool van 'Vlaamse' trots. Maar vanaf die tijd begon in tal van Europese landen tevens de notie vorm te krijgen van een Europese canon van grote werken en kunstenaars die overal het herdenken waard waren. Dit gebeurde ter aanvulling van wat Goethe 'wereldliteratuur' had genoemd, via internationale verspreiding van literaire werken in Europa, ook werk van niet-Europese origine. (Figes, p.485).

De intellectuele creaties van afzonderlijke kunstenaars in diverse naties werden zo gemeengoed voor allen, en daaruit ontstond de term *canon*. En hij werd ook uitgebreid naar andere gebieden als muziek, opera, toneel en beeldende kunst. Zo speelden bijvoorbeeld her en der 'geïllustreerde boeken en museumgidsen in deze tijd een belangrijke rol bij de definitie en verbreiding van een canon van de beeldende kunst' (Figes, p.501). Maar ook de groei van het aantal bibliotheken was al even belangrijk voor het verspreiden van de canon.

Vanaf 1895 begon zich een *Europese cultuur* af te tekenen, als 'een synthese van artistieke stijlen en kunstwerken uit het hele continent en als een identiteit gebaseerd op gemeenschappelijke waarden en ideeën'. (p.533). Of hoe Europa, toen al, uitgroeide tot een culturele ruimte, die Europeanen zouden delen en verenigen. In verband met de discussies rond identiteit, cultuur en canonisering is het tevens boeiend kennis te nemen van het boek *Ontmoetingen in het Westen*.

De culturele diversiteit van de wereld, en haar mechanismen van intercultureel verkeer, vormen de feitelijke grondslag van de 'wereld'geschiedenis.

Een wereldgeschiedenis (3) van Johan Verberckmoes, hoogleraar cultuurgeschiedenis aan de KUL.

De auteur toont in dit boek aan dat globalisering van alle tijden is en dat de westerse wereld al eeuwenlang het decor is voor grootschalige interculturele uitwisselingen. Zo was al in de eerste eeuwen van onze jaartelling de wereld een lappendeken van routes en – interetnische – contactzones. Hij toont erin aan dat de culturele diversiteit van de wereld, en haar mechanismen van intercultureel verkeer, de feitelijke grondslag vormen van de ‘wereld’geschiedenis. (Verberckmoes, p.351).

Maar de mondialisering verloopt ook met ongelijke snelheid en over de hele wereld zijn de kansen ook ongelijk verdeeld. Door de huidige globalisering is deze ongelijkheid ook steeds nadrukkelijker aanwezig, wat zich met name uit in de manier hoe we met diversiteit omgaan.

Hoe dan ook, de geschiedenis van het Westen is in elk geval een interculturele geschiedenis: ‘vermenging is al veel langer de trend van de geschiedenis’ (Verberckmoes, p.351). De auteur wijst erop dat diversiteit overal aanwezig is en dat creolisering de gewoonste zaak (geworden) is en dat bijgevolg inclusie een globale vereiste en doelstelling is van elke natiestaat en van een verenigd Europa. Inburgering vergt met andere woorden een proces waarbij ontvangende regio’s en landen niet langer over eigen mensen versus andere groepen beleid voeren, maar samen een breed identitair gemeenschapsproject voor medeburgers nastreven. Geen Vlaamse canon, maar een open verhaal.

Democratie en burgerschap

Tot slot: de basis van ons democratisch functioneren. Zopas verscheen in dat verband voor het eerst de vertaling in het Nederlands van het oorspronkelijke (Griekse) werk *De staatsinrichting van Athene* (4). Dit boek is toegeschreven aan de school van de Griekse filosoof Aristoteles die leerling was van Plato. Het gaat om een historisch overzicht van de ontwikkeling van het Atheense staatsbestel en een systematische beschrijving van het functioneren ervan.

Deze inventarisatie kwam tot stand in het kader van het filosofische project van de *Politica*, waarin Aristoteles zijn ontwerp van een ideale staat presenteert. De *Staatsinrichting* biedt de eerste uitvoerige beschrijving van de eerste democratie in de westerse geschiedenis. Het is een document van grote waarde voor de politieke geschiedenis van Europa, maar evenzeer voor hedendaagse debatten over de democratie. De Atheense democratie kende, ten tijde van de vijfde en vierde eeuw voor Christus al bijna twee eeuwen een politieke structuur die gold voor een verregaande vorm van *directe* democratie. Toen konden alle mannelijke burgers inderdaad vrijwel alle bestuurlijke ambten bekleden.

Het boek bespreekt uitvoerig alle functies die in de Atheense polis (stadstaat) werden vervuld door de burgers zelf: de wetgeving, de rechtspraak, de uitvoerende taken en alles wat met religie te maken had. Deze gang van zaken kenmerkt de directe democratie van Athene, in contrast met de moderne tijd met zijn representatieve democratie op gebied van wetgeving, de onafhankelijke rechterlijke macht, de uitvoerende macht en het ambtelijke apparaat.

De betekenis van het werk verdient in ieder geval aandacht voor het hedendaagse politieke debat. Het geeft inzicht in de directe democratie van het klassieke Athene, de roulatie van functies onder de burgers en de betekenis van loting als selectie-instrument.

Zodoende is *De staatsinrichting van Athene* een belangrijk en haast onmisbaar document voor wie theoretisch geïnteresseerd is in dit politieke *democratische* stelsel.

Maar vandaag is het vooral interessant voor wie, vanuit deze inspiratie, daadwerkelijk de hedendaagse representatieve democratie wil vernieuwen om tot vormen van directe democratie te komen, zoals via loting. Het boek bespreekt inderdaad de toenmalig bestaande loting onder alle burgers. Maar het velt er zelf geen oordeel over en beperkt zich louter tot de beschrijving van deze praktijk.

Tegen de achtergrond van de huidige actualiteit is het ook boeiend te lezen dat burgerschap een essentieel deel van de Griekse identiteit was, uitgedrukt als een 'deelhebben aan de polis'. Lidmaatschap van de groep was cruciaal voor dit begrip van burgerschap, niet het bezit van individuele rechten. De collectiviteit stimuleerde de gelijkwaardigheid binnen de groep.

Bij de inleiding tot dit werk wordt door vertaler Blok concreet verwezen naar David Van Reybrouck met zijn huidig pleidooi voor het inrichten van gelote burgercollectieven. En: 'in dit debat neemt *De staatsinrichting van Athene* een centrale plaats in. Geen enkele andere tekst uit de antieke wereld illustreert zo simpel en doeltreffend het bestuur van burgers door burgers in het klassieke Athene' (Aristoteles, p.75).

Als toemaatje: Het *dédain* van politici voor de gedreven burgers — 'da gade gij ni bepalen!' — die een samenleving mee vormgeven en opbouwen tot een polis via middenveld — klimaatactivisten, armoedeverenigingen en anderen — is niet langer houdbaar.

Bio

Guido Deraeck is lic. agogiek en dr. criminologie (VUB) en dr. sociale wetenschappen (Tilburg University) en was jarenlang docent intercultureel werk/ -pedagogiek (Heverlee/Leuven en Tilburg).

Noten

1. Nathalie Heinich (2019), *Wat onze identiteit niet is*, Amsterdam, Prometheus, 141 p.
2. Orlando Figes (2019), *Europeanen. Het ontstaan van een gemeenschappelijke cultuur*, Nieuw Amsterdam, 623 p.
3. Johan Verberckmoes, (2019), *Ontmoetingen in het Westen. Een wereldgeschiedenis*, Kalmthout, Pelckmans Pro, 358 p.
4. Aristoteles, (2019), *De staatsinrichting van Athene*, (vertaald door: J.Blok en T.Kessels), Amsterdam, Boom, 239 p.'De klimaatgeneratie geeft mij hoop'